

“ແຫ່ແທ່ໃຫ້ເຫັນຈາມ”: ພຸດຕິກຣມການຍອມຮັບ ແລະການມີສ່ວນຮ່ວມ ໃນການແໜ່ແທ່ທາງວັດທະນະຣຸມ ໃນເຂດອຳເກອເມືອງເຮືອງໃໝ່ ຈັງຫວັດເຮືອງໃໝ່

ຮິຣຸທຸ ນິລຸລຸ¹*

ບຫດັຍ່ອ

ບຫວາມນີ້ມີວັດຸປະສັກຢູ່ພຣາບການຍອມຮັບ ແລະພຸດຕິກຣມການມີສ່ວນຮ່ວມຂອງຜູ້ຄົນໃນສັງຄົມເມືອງເຮືອງໃໝ່ຕໍ່ການຈັດຂວນແໜ່ແທ່ໃນປັຈຸບັນ ອີກທັງພຣາບຮັບຮູ້ເຖິງປັນຫາແລະອຸປະສຣັກໃນການຈັດຂວນແໜ່ແທ່ ອັນຈະນຳໄປສູ່ແນວທາງການແກ້ໄຂ ແລະການປັບປຸງໃຫ້ເຂົ້າເຖິງຄວາມຕ້ອງການຂອງທຸກຝ່າຍມາກຊັ້ນ ເຮືອງມື້ອໃນການສຶກສາ ຄື ວິທີການສັງເກດແບບມີສ່ວນຮ່ວມ ແບບສັມພາຊັ້ນ ແລະແບບສອບຖາມ ຜົນການວິຊຸຈັບວ່າ ຮູບແບບການຈັດການຂວນແໜ່ແທ່ໃນປັຈຸບັນມຸ່ງເນັ້ນດ້ານ “ການສ້າງຖາປະລັກຊັ້ນທາງການສ່ຮຸມການທ່ອງທ່ຽວ” ການຍອມຮັບຕໍ່ຂວນແໜ່ແທ່ຂອງຂາວເຮືອງໃໝ່ຢູ່ໃນຣະດັບປານກາລາງ ດ້ວຍຂາວເຮືອງໃໝ່ 87% ເຮມມີສ່ວນຮ່ວມໃນຂວນແໜ່ແທ່ເປັນການເຂົ້າຮ່ວມການແໜ່ແທ່ເຖິງກັບເຫດກາລປະເພນີທີ່ເນັ້ນດ້ານການທ່ອງທ່ຽວມາກວ່າຂວນແໜ່ແທ່ທີ່ເຖິງກັບປະເພນີແຫ່ງຊີວິດ ແລະພິຣິກຣມ ນອກຈາກນີ້ຂາວເຮືອງໃໝ່ຍັງສະທ້ອນປັນຫາໃນເຣືອງຂອງສາດນທີ່ຈຸດຣລໄມ່ເຢັ່ງພອປັນຫາການເຂົ້າເຖິງການບຣິການສາຣາຣຸນປົກ ແລະຈຸດຣັບຂວນທີ່ໄມ່ມີຣະເຢັ່ງ ຄວນເປັນປັນຫາທີ່ມີຄວາມສຳຄັຍດ້ວຍຜູ້ມີສ່ວນເຖິງຂ້ອງໃນການບຣິການຈັດການປະເພນີຄວນແກ້ໄຂຢ່າງເຣ່ງດວນ

ຄຳສຳຄັຍ : ແໜ່ແທ່ທາງວັດທະນະຣຸມ, ພຸດຕິກຣມການຍອມຮັບ, ການມີສ່ວນຮ່ວມ

¹ ນັກສຶກສາປຣິຣຸນາໄທ ສາຂາວິຊາການຈັດການທາງວັດທະນະຣຸມ ບັດທິດວິທາລັຍ ຈຸຮາລາງຄຣຸນມະຫາວິທາລັຍ.

*ຜູ້ນຶພົດຫຼັກ

“SEE THE BEAUTY THROUGH PARADE”: BEHAVIORS OF ACCEPTANCE AND PARTICIPATION IN CULTURAL PARADE IN MUANG CHIANG MAI DISTRICT, CHIANG MAI PROVINCE

Thirayut Ninlamun^{1*}

Abstract

The purpose of this article was to investigate the acceptance and participation of people in urban Chiang Mai towards parade arrangement, and to investigate the problems and obstacles in parade arrangement to reach solutions and improvement to meet the needs of all people involved. The materials used in this study were participant observations, oral questionnaires and questionnaires. The results of this study showed that currently parades focus on “building the tourism image”. Acceptance of the parades from people was at a moderate rate. 87 Percent of Chiang Mai people have participated in a parade involving traditional festival parade focusing on tourism more than a folk tradition and rites parades. People also mentioned the lack parking spaces, public utility problems and the untidy parade view in point. All problems of the mentioned were significant points that parade organizers should solve immediately.

Keywords : Cultural parade, Behaviors of acceptance, participation

¹ The Degree of Master Student, Department of Cultural Management, Graduate School Chulalongkorn University.

*Corresponding author,

บทนำ

จังหวัดเชียงใหม่ในฐานะเมืองอันเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาที่มีความสำคัญและมีความเป็นมาอย่างยาวนาน นับจากหลักฐานในการสถาปนาราชธานีขึ้น เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 1839 ปัจจุบันเมืองเชียงใหม่มีอายุกว่า 715 ปี และในฐานะที่ได้รับการประกาศให้เป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ด้วยทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตต่างๆ โดยนิตยสารการท่องเที่ยว Travel & Leisure ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในประเทศสหรัฐอเมริกา ทำการประกาศผลในการจัดลำดับเมืองท่องเที่ยวที่ดีที่สุดประจำปี 2010 ได้แก่ กรุงเทพมหานคร, “เมืองเชียงใหม่” และเมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี ตามลำดับ ด้วยภาพลักษณ์ที่โดดเด่นทางด้านศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้เมืองเชียงใหม่ถูกนำเสนอในภาพลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ และเจิดจรัสท่ามกลางสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่งดงามถึงแม้จะผ่านกาลเวลา และมีความเปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตที่ผัน ไปในแต่ละยุคแต่ละสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอภาพเมืองเชียงใหม่ในฐานะ “เมืองแห่งการท่องเที่ยว” ในปัจจุบัน ปรากฏเป็นภาพของเมืองที่มี “วัฒนธรรมการแห่นางแมว” ที่มีเอกลักษณ์ และโดดเด่น โดยได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนทั้งจากภาครัฐ และเอกชนมาโดยตลอด

“การแห่นางแมว” เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวล้านนามาแต่โบราณกาล ซึ่งมักจะให้ความสำคัญต่อการแห่นางแมวในฐานะองค์ประกอบหลักของพิธีกรรมที่สำคัญ ทั้งในระดับครอบครัว ระดับท้องถิ่น ชุมชน หรือตลอดไปจนถึงในระดับอาณาจักร การจัดขบวนแห่นางแมวเป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรม ความเป็นสิริมงคล ตลอดจนยังเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเคารพยำเกรง เชื่อมั่น และให้เกียรติแก่สิ่งที่พึงเคารพที่ได้กระทำ การแห่นางแมว นับตั้งแต่การสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้น ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมการแห่นางแมวอยู่ในวรรณกรรมมากมาย อาทิเช่น *นิทานพุทธสังคีต*, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ฯลฯ ล้วนนำเสนอถึงภาพขบวนแห่นางแมวทั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กษัตริย์ และพิธีกรรมโบราณ อันสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของขบวนแห่นางแมว ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมประเพณีของคนล้านนาอย่างแน่นแฟ้น อีกทั้งการแห่นางแมวยังแสดงถึงบุคลิกของชาวล้านนาในฐานะ “คนเมือง” ในการแสดงออกถึงความพึงพอใจ การแสดงที่ออกหน้าออกตา ด้วยอุปนิสัยที่รักสนุกสนานรื่นเริง และเจ้าพิธีรีตอง ข่างจืดข่างจำ อันเป็นผลมาจากการรับรู้และเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัว รวมไปถึงการที่มีความริเริ่มสร้างสรรค์ในการนำเสนอ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการรื้อฟื้นขนบธรรมเนียมการแห่นางแมวขึ้นเพื่อให้ความรู้ทางการศึกษา ความเป็นมาในอดีต นำเสนอถึงภาพความงดงามในวิถีชีวิตและพิธีกรรมแห่งชีวิต ให้ปรากฏเป็นภาพแห่งความจริงที่ยังคงจับต้องได้อีกครั้งหนึ่ง

ในปัจจุบัน “วัฒนธรรมการแห่นางแมว” ในเมืองเชียงใหม่ ได้ถูกนำเสนอ ผลิตซ้ำ และสร้างจุดเด่นทางการตลาดเพื่อประชาสัมพันธ์ความงดงามทางด้านวัฒนธรรม โดยการคาดหวังถึงเม็ดเงินมหาศาลจากธุรกิจการท่องเที่ยวด้านต่างๆ และสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น อันเป็นผลมาจากการจัดการขบวนแห่นางแมว จากเหตุผลดังกล่าว จึงเกิดปรากฏการณ์การสังเคราะห์และปรุงแต่งให้เกิดการสร้างสรรครูปแบบขบวนแห่นางแมวมากขึ้น เช่น เกิดวัฒนธรรมการแห่นางแมวเพื่อการท่องเที่ยว การแห่นางแมวเพื่อรณรงค์, การแห่นางแมวเพื่อจุดประสงค์บางประการขององค์กร หรือการแห่นางแมวเพื่อการเฉลิมฉลอง ฯลฯ มากยิ่งขึ้น ด้วยพลวัตทางสังคมที่เริ่มเปลี่ยนแปลงตลอดจนมีการสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาจนเป็นธรรมเนียมประเพณี จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงการรับรู้ การยอมรับและพฤติกรรมที่มีส่วนร่วมของผู้คนในเขตเมืองเชียงใหม่ ที่มีต่อ “ขบวนแห่นางแมว” ในงานประเพณีปัจจุบัน

ในการศึกษารั้วนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีการรับรู้ และทัศนคติ (Perception & Attitude Theory) มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ของคนกลุ่มต่างๆ ตลอดจนศึกษาถึงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของของผู้นมาช่วยในการอธิบายด้วย การศึกษาพฤติกรรมการยอมรับและการมีส่วนร่วมของประชากรในเขตพื้นที่เมืองเชียงใหม่ครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงรูปแบบและปัญหาต่างๆ ในการจัดขบวนแห่ทางวัฒนธรรม เพื่อเกิดการจัดการรูปขบวนแห่ให้มีความเหมาะสมกับสภาพชีวิตในสังคมโลกปัจจุบัน เพื่อหาทางออกในการลดปัญหาที่เกิดขึ้นให้น้อยหรือเบาบางมากที่สุด อันจะยังผลให้เกิดความเรียบร้อย งดงาม เหมาะสม เพื่อหวังผลในการจัดการอย่างเป็นระบบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบการยอมรับและพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้นในสังคมต่อการจัดขบวนแห่
2. เพื่อทราบถึงปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลสำคัญต่อการจัดการขบวนแห่
3. เพื่อสร้างแนวทางที่เหมาะสมในการมีส่วนร่วมของคนในสังคมโลกปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูล รูปแบบ และแผน/โครงการพัฒนาที่มีมาจากอดีตและปัจจุบัน, ออกสัมภาษณ์ผู้รู้ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการขบวนแห่เป็นข้อมูลเบื้องต้น และยังลงพื้นที่สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการทำ “แบบสัมภาษณ์” เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ และ “แบบสอบถาม” อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสำรวจการรับรู้ การยอมรับ และการมีส่วนร่วมของคนในเขตพื้นที่เมืองเชียงใหม่ที่มีต่อขบวนแห่ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่มประชากร ได้แก่ กลุ่มผู้สังเกตการณ์ทั่วไป, กลุ่มผู้ที่มีส่วนร่วมในขบวน, กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และกลุ่มผู้ปฏิบัติการ รวมทั้งสิ้น 200 คน เพื่อให้มีความทั่วถึงและครอบคลุม ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) ที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์เป็นพื้นฐาน, วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ค่าทางสถิติและอธิบายเชิงพรรณนา สรุปผลและนำเสนอผลงานการวิจัย เพื่อการนำผลวิจัยดังกล่าวไปใช้ในการยกระดับขบวนแห่ ให้เป็นขบวนแห่ที่มีความเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับในการมีส่วนร่วมทางสังคม เพื่อเป็นการจรรโลงเมืองเชียงใหม่ในอนาคต

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า ประชากรในเขตพื้นที่เมืองเชียงใหม่ทุกคนรับรู้ว่เทศกาลประเพณีในเมืองเชียงใหม่มี “ขบวนแห่” เข้ามามีส่วนร่วมในเทศกาลประเพณีเสมอ โดยรูปแบบการจัดการขบวนแห่ในปัจจุบันของเมืองเชียงใหม่มุ่งเน้นในด้าน “การสร้างภาพลักษณ์ทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว” มากกว่าการให้ความสำคัญทางการแห่ในประเพณีแห่งชีวิต หรือวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ขบวนแห่ในช่วงเทศกาลประเพณีเป้ง” หรือ งานประเพณีลอยกระทง พบว่าประชากรในเมืองเชียงใหม่รับรู้มากที่สุด แต่ในส่วน “ประเพณีแห่ทางศาสนาและพิธีการสำคัญ” เช่น ขบวนแห่โคมวิสาขบูชา, ขบวนแห่ปอยส่างลอง (บวชลูกแก้ว), ขบวนแห่พระผ่นแสนท่า, ขบวนแห่เครื่องสักการะคำหัวภูเจ้าชายฝ่ายเหนือ และ ขบวนแห่ฉลองเสนาสนะ (งานปอยหลวง) มีค่าเฉลี่ยระดับการรับรู้ “น้อยมาก” อาจกล่าวได้ว่า ขบวนแห่ดังกล่าวเป็นเพียงกิจกรรมการแห่ที่เกิดขึ้นในระดับ “ชุมชน”

อาจไม่เป็นที่น่าสนใจของประชากรทั่วไป หรือนักท่องเที่ยว อันเนื่องมาจากเป็นประเพณีที่เน้นพิธีการ ไม่มีสิ่งเร้าที่ดึงดูดความน่าสนใจเท่าที่ควร

จะเห็นได้ว่าชาวเชียงใหม่รับรู้ประเพณีที่มีขบวนแห่นาเข้ามาเป็นส่วนประกอบ โดยส่วนมากเป็นขบวนแห่นาที่ “สังเคราะห์ขึ้นใหม่” เพื่อตอบสนองความต้องการด้านการท่องเที่ยว มีลักษณะการรับรู้เชิงสัญลักษณ์ที่รับรู้กันเองด้วยการสื่อการกันภายในสังคม โดยมีเงื่อนไขบริบทด้านเวลา และสถานที่ของแต่ละขบวนแห่นาเป็นตัวกำหนดการรับรู้ มีการแพร่กระจายไปยังกลุ่มสมาชิกทั้งภายในและภายนอกสังคมด้วยสื่อที่เป็นสากล เช่น ป้ายประกาศโฆษณา, สื่ออินเทอร์เน็ต, สื่อทางโทรทัศน์, และหนังสือพิมพ์ โดยพยายามที่จะให้ความสำคัญกับการรับรู้ต่อขบวนแห่นา ทั้งที่เป็นขบวนในพิธีกรรมทางศาสนา และขบวนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีชีวิตให้มีภาพลักษณ์ในมน้าวไปในด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความพยายามสร้างกรอบการรับรู้ในการจัดขบวนแห่นา ในแง่ของความวิจิตรพิสดารเพื่อดึงดูดความสนใจมากกว่าแก่นแท้ของวัฒนธรรม ดังนั้นการรับรู้ของชาวเชียงใหม่ดังกล่าวจึงส่งผลต่อการยอมรับและการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมเมืองเชียงใหม่ต่อไป เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเห็นชอบต่อ “กระแสวัฒนธรรมใหม่” ที่เกิดขึ้นกับสังคมเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันอย่างเด่นชัด

ตอนที่ 1 พฤติกรรมการยอมรับของชาวเชียงใหม่ ต่อขบวนแห่นาทางวัฒนธรรม

การยอมรับนั้นเป็นผลมาจากการรับรู้ ซึ่งในแต่ละกลุ่มประชากรตัวอย่างที่สำรวจได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการยอมรับ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการยอมรับที่มีต่อการจัดขบวนแห่นา ซึ่งกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่มแสดงทัศนะออกมาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีความคิดเห็นต่อแนวทางต่างๆ โดยสามารถแสดงผลเป็นตารางระดับค่าเฉลี่ยการยอมรับดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยการยอมรับต่อขบวนแห่นาของผู้คนในเมืองเชียงใหม่

การยอมรับต่อขบวนแห่นาในเมืองเชียงใหม่	ระดับค่าเฉลี่ยการยอมรับ
การเปลี่ยนแปลงกิจกรรมแห่นาเพื่อพัฒนาการที่ดีขึ้นในการจัดงาน	3.93
การปิดถนนสายสำคัญเพื่อขบวนแห่นา	3.54
ผลการดำเนินงานในกิจกรรมของหน่วยงานจัดการแห่นา	3.46
การจัดเก็บขยะและทำความสะอาดเพื่อคืนพื้นที่หลังจากเสร็จขบวน	3.46
ความตึงเครียดในการจราจรในช่วงที่จัดเตรียมขบวน และระหว่างแห่นา	3.45
การเคลื่อนรถขบวนและจัดเก็บหลังจากเสร็จสิ้นขบวน	3.45
การจัดเก็บอุปกรณ์การแห่นา หลังจากเสร็จสิ้นขบวน	3.44

จากตารางที่ 1 ปรากฏผลสำรวจออกมาเป็นไปในทิศทางเดียวกันโดยมีความคิดเห็น และการยอมรับต่อแนวทางต่างๆ อยู่ใน “ระดับปานกลาง” ซึ่งคะแนนในการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการแห่นาเพื่อการพัฒนาที่ดีขึ้นในการจัดงานอยู่ใน “ระดับมากที่สุด” (ระดับค่าเฉลี่ย 3.93) ซึ่งให้เห็นว่ากลุ่มผู้ร่วมขบวน, ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย, ผู้สังเกตการณ์ และผู้ปฏิบัติการมีความต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมบางอย่าง เพื่อพัฒนาการที่ดีขึ้นของการจัดงานแห่นา และยังสะท้อนถึงความต้องการให้ปรับปรุงแก้ไขการจัดการแห่นาในแต่ละกิจกรรมให้มี

ทิศทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้ผู้คนในเมืองเชียงใหม่ยังมีการยอมรับในเรื่องการปิดถนนสายสำคัญเพื่อใช้เป็นเส้นทางในการแห่แหน (ระดับค่าเฉลี่ย 3.54), การยอมรับผลการดำเนินงานในกิจกรรมของหน่วยงานจัดการแห่แหน, การจัดเก็บขยะ และทำความสะอาดเพื่อคืนพื้นที่หลังจากเสร็จขบวน (ระดับค่าเฉลี่ย 3.46) ตามลำดับ ผลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงประเพณีของการยอมรับต่อขบวนแห่แหนทางวัฒนธรรมของชาวเชียงใหม่ได้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้

- **การยอมรับด้านความคิด** ทักษะการรับรู้และยอมรับด้านความคิด ปรากฏอย่างเด่นชัดในกลุ่ม “กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย /ผู้มีส่วนร่วมในขบวน” เช่น ผู้ประกอบการด้านการจัดตกแต่งรถขบวน หรือผู้จัดทำรูปขบวน ฯลฯ สมาชิกกลุ่มดังกล่าวมีการยอมรับต่อรูปแบบ, กรอบความคิด (Theme), กฎ เกณฑ์ และกติกาในการตัดสินที่ส่วนกลางเป็นผู้กำหนด โดยมีแนวทางในการนำเสนอ /ตอบสนองต่อกฎ กติกา และเกณฑ์ในการจัดรูปขบวนแห่แหนให้เป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถนำเสนอลักษณะเด่นที่เป็นรูปแบบ “ลักษณะเฉพาะตัว” ออกมาภายใต้กรอบความคิดที่ทางส่วนกลาง หรือคณะกรรมการเป็นผู้กำหนดได้อย่างเคร่งครัด กลมกลืน และความสวยงาม

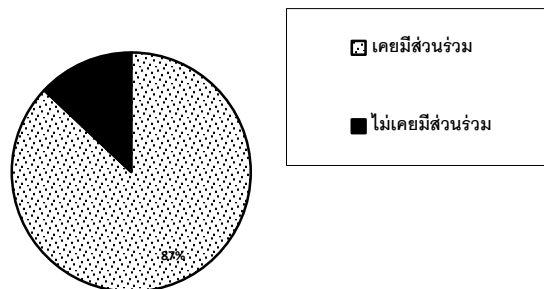
- **การยอมรับด้านความรู้สึก** จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย พบว่า “กลุ่มผู้ชมทั่วไป” และ “กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” มักแสดงลักษณะทางอารมณ์ที่พึงพอใจและไม่พึงพอใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นสิ่งเร้า โดยสะท้อนผ่านทางการพูด บ่น วิพากษ์วิจารณ์ ส่วนมากเป็นประเด็นปัญหาในด้านรูปแบบการจัดงาน, มาตรฐานของการจัดขบวนแห่แหน และการใช้วัสดุอุปกรณ์เก่า (หรือกระเทยเวียน) เช่น ทักษะการยอมรับดังกล่าวสะท้อนผ่านการโพสต์ข้อความ (Post) ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ที่แสดงออกถึงความไม่พึงพอใจในการลอกเลียนผลงาน การไม่ยอมรับการตัดสินของคณะกรรมการ เป็นต้น

- **การยอมรับด้านพฤติกรรม** กลุ่มตัวอย่างที่เป็น “ผู้ร่วมในขบวน” มีความพร้อมที่จะกระทำตามหรือมีส่วนร่วมใดๆ อันเป็นผลสืบเนื่องจากความคิดและความรู้สึก ซึ่งแสดงออกในรูปของการยอมรับและปฏิบัติตาม โดยเป็นไปตามกรอบธรรมเนียม จารีตประเพณี และข้อปฏิบัติที่กระทำสืบต่อกันมา หากแต่อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งถือเป็นผู้ร่วมในขบวนเช่นเดียวกัน แต่เป็นผู้ที่ถือว่ามีส่วนได้ส่วนเสียด้วย อันหมายถึงผู้มีผลประโยชน์ทับซ้อนเกี่ยวกับการจัดการขบวนแห่แหน (ในที่นี้หมายถึงบรรดานักแสดง และผู้จัดหานักแสดง) ซึ่งมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมขบวนแห่ อันเป็นผลมาจากคำตอบแทนในการเข้าร่วมขบวน แสดงออกผ่านการมีส่วนร่วมแบบมีเงื่อนไข โดยมีการกำหนดอัตราค่าจ้างในการจัดหานักแสดง, ค่าตัว, ค่าเสื้อผ้าและอุปกรณ์ในการเข้าร่วมขบวน อันเป็นการสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการยอมรับรูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมโดยมีคำตอบแทนเป็นสิ่งจูงใจ

พฤติกรรมยอมรับดังกล่าวนำไปสู่ “ความพึงพอใจ” เป็นเรื่องของความรู้สึกส่วนบุคคล ไม่มีจุดสิ้นสุด สามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อม กลุ่มเป้าหมายที่เลือกมาทำการวิจัยจึงมีโอกาสที่จะ “ไม่พึงพอใจ” ในสิ่งที่เคยพึงพอใจมาแล้ว ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัยจึงให้ความสำคัญกับ “ความพึงพอใจ” เท่ากับ “กระบวนการยอมรับ” เพราะเป็นกระบวนการทางจิตใจของบุคคล ซึ่งเริ่มต้นด้วยการรับรู้ หรือได้ยินเกี่ยวกับสิ่งเร้าและสิ้นสุดลงด้วยการตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับ ด้วยกระบวนการความพอใจหรือไม่พอใจ ดังนั้นกระบวนการนี้มีลักษณะคือ เป็นเครื่องชี้วัด “การตัดสินใจ” ในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นหรือไม่ และเหตุผลในการเข้าร่วมในแต่ละกิจกรรมเป็นเช่นไร ดังนั้น “การมีส่วนร่วมในกิจกรรม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชากรเอง

ตอนที่ 2 พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของชาวเชียงใหม่ ต่อขบวนแห่นาทางวัฒนธรรม

ทัศนคติที่ดีของผู้คนต่อขบวนแห่นาเป็นกระบวนการหนึ่งในการยอมรับ โดยเปิดใจและพร้อมที่จะเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมเพื่อการมีส่วนร่วมทางสังคม ในขณะเดียวกันจะเกิดการรับรู้ของผู้นำนำไปสู่พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในขบวนแห่นา โดยสามารถแสดงผลเป็นแผนภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในขบวนแห่นาดังนี้

ภาพที่ 1 แผนภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนในขบวนแห่นา

จากแผนภาพข้างต้น พบว่า ชาวเชียงใหม่ส่วนมาก 87% เคยเข้าร่วมประเพณีที่ใช้ขบวนแห่นา และจำนวน 13% ไม่เคยเข้าร่วม โดยขบวนแห่นาที่ชาวเชียงใหม่มีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ขบวนแห่นาใน “เทศกาลประเพณีฮ่อเป้ง” ประชากรให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมในกิจกรรมการแห่นาเกี่ยวกับเทศกาลประเพณีที่เน้นผลทางด้านการท่องเที่ยวมากกว่าขบวนแห่นาอื่นๆ โดยการมีส่วนร่วมยังคงเป็นการแห่นาในช่วงประเพณีเดือนฮ่อเป้ง ซึ่งสอดคล้องกับคำเฉลี่ย “การรับรู้” ของประชากรดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นด้วย โดยรูปแบบของพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในขบวนแห่นาของเมืองเชียงใหม่ของผู้คน โดยส่วนมากแล้วจะเป็นกลุ่มนักแสดง และผู้เข้าร่วมขบวนมากที่สุด รองลงมาเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว, ผู้ควบคุมขบวนแห่นา, ผู้จัดการขบวน และผู้ประกอบการ /ผู้รับเหมาจัดรถขบวน ตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่ต่างล้วนเคยมีส่วนในการเข้าร่วมในกิจกรรมการแห่นา ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรง อันเนื่องมาจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงแสดงออกทางสังคมโดยเป็นเหตุผลหลักในการเข้าร่วมขบวนแห่นา

พฤติกรรมการยอมรับและการมีส่วนร่วมต่อการแห่นาของชาวเชียงใหม่ นั้น เกิดจากการปลูกฝังการกล่อมเกลாத่างสังคม และกลายเป็นสภาพความเคยชินในด้านที่มีสิ่งเร้าทั้งทางการแข่งขัน และไร้การแข่งขัน หากดูจากตารางการมีส่วนร่วมต่อขบวนแห่นาของเมืองเชียงใหม่ จะเห็นได้ว่าประชากรมีความยินดีที่จะมีส่วนร่วมในส่วนต่างๆ ของการจัดกิจกรรมแห่นา ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วมต่อขบวนแห่นาแห่งของเมืองเชียงใหม่

การมีส่วนร่วมต่อขบวนแห่นาแห่ง	ค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วม
ยินดีในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการแห่นาแห่งแก่นักท่องเที่ยวต่างถิ่น	4.09
ยินดีและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในส่วนต่างๆ ของการจัดกิจกรรม	4.09
ยินดีอำนวยความสะดวกแก่ผู้ร่วมขบวนในระหว่างรอบขบวนเคลื่อน	4.00
ยินดีเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งขบวนแห่นาแห่งในส่วนต่างๆ	3.99

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมต่อขบวนแห่นาแห่งอยู่ใน “ระดับมาก” โดยชาวเชียงใหม่ที่อยู่ในพื้นที่ต่างมีความยินดีที่จะให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวต่างถิ่น และพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในส่วนต่างๆ ของการจัดกิจกรรมการแห่นาแห่ง (ระดับค่าเฉลี่ย 4.09) และยินดีอำนวยความสะดวกแก่ผู้ร่วมขบวนในระหว่างรอบขบวนเคลื่อน (ระดับค่าเฉลี่ย 4.00) เช่น การยินดีให้ใช้ห้องน้ำส่วนตัวของแต่ละบ้าน โดยเจ้าของบ้านเรือนตั้งอยู่ในเส้นทางขบวนแห่นาแห่ง การอนุญาตให้ใช้พื้นที่หน้าบ้านเรือนเพื่อใช้เป็นสถานที่จัดเตรียมรูปขบวน/อุปกรณ์ประกอบริ้วขบวน และมีความยินดีที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการแห่นาแห่งในส่วนต่างๆ เป็นอัตราค่าเฉลี่ยที่ไม่ต่างกันมาก เป็นต้น

ตอนที่ 3 เสียงสะท้อนปัญหา และแนวทางการแก้ไข ของผู้ชมขบวนแห่นาแห่งในเมืองเชียงใหม่

ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรค ที่ส่งผลสำคัญต่อการจัดการขบวนแห่นาแห่ง และเป็นการสร้างแนวทางที่เหมาะสม ในการมีส่วนร่วมของคนในสังคมโลกปัจจุบัน โดยสะท้อนปัญหาของการจัดการขบวนแห่นาแห่งในเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือ ชาวเชียงใหม่ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่อง “สถานที่จอดรถเพื่อเข้าชมงานที่ไม่สะดวกและเพียงพอต่อความต้องการ” มากที่สุด อันเนื่องมาจากการจัดตั้งขบวนและการเคลื่อนขบวน ล้วนเป็นเส้นทางการจราจรที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่และเป็นย่านชุมชนที่มีความหนาแน่นของบ้านเรือนจึงไม่มีสถานที่จอดรถเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และนอกจากนี้ปัญหาด้านการเข้าถึงการบริการสาธารณสุข / ห้างสรรพสินค้า, ปัญหาจุดรับชมขบวนไม่มีระเบียบและเบียดเสียดแออัด, ปัญหาเรื่องการประชาสัมพันธ์งาน, ปัญหาเรื่องขยะและการจราจร, สภาพภูมิอากาศ / ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ก็ล้วนเป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่ผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงานประเพณีแห่นาแห่งต่างๆ ควรแก้ไขอย่างเร่งด่วน

นอกจากนี้ชาวเชียงใหม่ยังสะท้อน “แนวทางการแก้ไขปัญหา” ของการจัดการขบวนแห่นาแห่งในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเปรียบเสมือนเสียงสะท้อนแนวทางการแก้ไขโดยให้ความสำคัญ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 เสี่ยงสะท้อนแนวทางการแก้ไขปัญหา ในการจัดการขบวนแห่ทางวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่

ปัญหาของการจัดขบวนแห่	(%)
จัดรถสุขาเคลื่อนที่กระจายอยู่ในจุดต่างๆ ที่เป็นเส้นทางขบวนแห่	83.5
จัดพื้นที่รองรับยานพาหนะของผู้เข้าร่วมขบวนแห่ และมีรถบริการรับส่ง	81.5
จัดจุดรองรับขยะ /สิ่งปฏิกูล กระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ที่เป็นเส้นทางขบวนแห่	72.0
กำหนดให้มีการประชาสัมพันธ์งานแห่ให้มีความครอบคลุมและทั่วถึง	65.0
เพิ่มมาตรการรักษาความปลอดภัย และตั้งศูนย์เฝ้าระวังภัยพิบัติอันอาจเกิดขึ้น	65.0
ควบคุมการจำหน่าย และการดื่มสุราในช่วงเทศกาลประเพณี	64.5
กำหนดมาตรการการลงโทษอย่างรุนแรงแก่พวกที่ก่อปัญหาทะเลาะวิวาทและอาชญากรรม	62.5
จัดพื้นที่ในการตั้งร้านค้า /หาบเร่แผงลอย เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย	58.5
กำหนดจุดพักขบวนในระหว่างทางเพื่อให้บริการสวัสดิการอย่างเป็นระเบียบ	52.5

จากตารางที่ 3 พบว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาของการจัดการขบวนแห่ในเมืองเชียงใหม่ที่ผู้ตอบแบบสอบถามให้ความสำคัญมากที่สุด ได้แก่ “การจัดให้มีรถสุขาเคลื่อนที่กระจายอยู่ในจุดต่างๆ ที่เป็นเส้นทางขบวนแห่” (83.5%), “การจัดพื้นที่รองรับยานพาหนะของผู้เข้าร่วมขบวนแห่ และมีรถบริการรับส่ง” (81.5%), “การจัดให้มีจุดรองรับขยะและสิ่งปฏิกูลกระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ที่เป็นเส้นทางขบวนแห่” (72%) จะเห็นว่าแนวทางการแก้ไขสามอันดับแรกนั้น มีความสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีการแห่ที่เกี่ยวกับ “ระบบสาธารณูปโภค” พื้นฐาน ได้แก่ สุขา, สถานที่จอดรถ และจุดทิ้งขยะ มีความสอดคล้องกันซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรแก้ไขอย่างเร่งด่วน รวมทั้งผู้คนยังให้ความสำคัญในเรื่องของการกำหนดให้มีการประชาสัมพันธ์เรื่องกำหนดการแห่ให้มีความครอบคลุมทั่วถึง และการเพิ่มมาตรการรักษาความปลอดภัย และตั้งศูนย์เฝ้าระวังภัยพิบัติอันอาจเกิดขึ้นด้วย

แนวโน้มรูปแบบขบวนแห่ในอนาคต

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการแห่ในยุคปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าได้ว่าการแห่ที่เกิดขึ้นจากนโยบายส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ถือได้ว่าประสบความสำเร็จในการการรับรู้ การยอมรับจากสังคม รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและสังคม เป็นการจัดกิจกรรมขึ้นจากการกำหนดนโยบายของภาครัฐ ที่ได้รับความสนใจ มีการรับรู้ การยอมรับของประชาชนเป็นไปในวงกว้าง แต่ปรากฏการณ์การแพร่กระจายและการลอกเลียนแบบ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดการบิดเบือนทางวัฒนธรรมนั้นยังเป็นประเด็นที่น่าสนใจ อาจก่อให้เกิดรูปแบบการจัดขบวนแห่ในแนวทางใหม่ในอนาคต แนวโน้มการจัดรูปขบวนแห่ในอนาคตนั้น น่าจะมีความวิจิตรพิสดารมากยิ่งขึ้น ด้วยความต้องการที่จะนำเสนอ “ความแปลกใหม่” ต่อสังคม ทั้งการใช้นวัตกรรมที่ทันสมัยมากขึ้น (เช่น การใช้เสียงล้อเลื่อน, การใช้เทคโนโลยีในการปล่อยเสียง, สี, ควีน ฯลฯ) หรือมีการนำเสนอแนวคิดใหม่ๆ ที่มีความหลากหลายขึ้น ฯลฯ นอกจากนั้นแล้ว ปัจจัยทาง “ด้านการคาดหวัง” ในการได้รับรางวัล เป็นปฏิกิริยาตอบสนองที่ทำให้เกิดความพึงพอใจและเป็นกำลังใจให้การพัฒนาคุณภาพของการดำเนินการจัดรูปแบบขบวน เป็นแรงขับ และแรงผลักดันอันสำคัญที่จะนำไปสู่การนำเสนอรูปแบบการจัดการขบวนแห่ในรูปแบบต่างๆ นอกจากรางวัลทางเศรษฐกิจเป็นเงินตราแล้ว ยังจะ

ได้รับเกียรติยศจากสังคม เป็นศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจทางสังคมด้วย จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ทิศทางของการจัดการขบวนแห่ในอนาคตนั้น ขึ้นอยู่กับการกำหนดกติกา กฎเกณฑ์ และรูปแบบที่มาจากคณะกรรมการ โดยมีจุดสนใจอยู่ที่ขบวนแห่เนื่องในเทศกาลประเพณี และกระแสนิยมทางด้านรูปแบบและเครื่องแต่งกายที่ถูกถ่ายทอดมาจากสังคมอินเทอร์เน็ต เป็นตัวแพร่กระจาย แม้กระทั่งขบวนแห่ที่เป็นขบวนแห่ที่รองรับใช้ในศาสนา, พิธีกรรม, ความเชื่อ ก็ได้รับการปรุงแต่ง และได้รับการจัดการโดยผู้รับเหมา ผู้มีผลประโยชน์ร่วม มีส่วนได้เสียในการจัดการขบวนแห่แต่ละส่วน ดังนั้น รูปแบบการจัดการขบวนแห่ที่ปรากฏขึ้นในสังคมล้านนาเชียงใหม่ในปัจจุบัน จึงมีความเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นอย่างมาก

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

รูปแบบขบวนแห่ของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันมุ่งเน้นในด้าน “การสร้างภาพลักษณ์ทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว” มากกว่าการให้ความสำคัญทางด้านการแห่ในประเพณีแห่งชีวิต หรือวัฒนธรรมดั้งเดิม สะท้อนผ่านการรับรู้ของชาวเชียงใหม่ โดยมีการรับรู้ในลักษณะของ “ขบวนแห่ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว” มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ขบวนแห่ในช่วงเทศกาลประเพณีเชียงใหม่” การยอมรับของผู้คนในเมืองเชียงใหม่ แสดงออกทั้งการยอมรับด้านความคิด ด้านความรู้สึก และพฤติกรรม โดยยอมรับการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมแห่เพื่อพัฒนาการที่ดีขึ้นในการจัดงาน, การยอมรับในการปิดถนนสายสำคัญเพื่อขบวนแห่, การยอมรับการดำเนินงานในกิจกรรมของหน่วยงานจัดการแห่มากที่สุด โดยชาวเชียงใหม่ร้อยละ 87 ส่วนใหญ่เคยมีส่วนร่วมในขบวนแห่ เป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมโดยตรง การมีส่วนร่วมแบบชักนำ และการมีส่วนร่วมแบบบังคับ โดยขบวนแห่ที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ “เทศกาลประเพณีเชียงใหม่” แสดงให้เห็นถึงชาวเชียงใหม่ให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมในกิจกรรมการแห่เกี่ยวกับเทศกาลประเพณีที่เน้นผลทางด้านการท่องเที่ยวมากกว่าขบวนแห่อื่นๆ นอกจากนี้ชาวเชียงใหม่สะท้อนปัญหาในการแห่ คือ สถานที่จอดรถเพื่อเข้าชมงานไม่สะดวก และไม่เพียงพอต่อความต้องการ, ปัญหาการเข้าถึงการบริการสาธารณสุข (ห้องสุขา) และจุดรับชมขบวนไม่มีระเบียบ เบียดเสียดแออัดยัดเยียดมากที่สุด และแนวทางแก้ไขปัญหาคือ จัดรถสุขาเคลื่อนที่กระจายอยู่ในจุดต่างๆ ที่เป็นเส้นทางขบวนแห่, จัดพื้นที่รองรับยานพาหนะของผู้เข้าชมขบวนแห่ และมีรถบริการรับส่ง, จัดจุดรองรับขยะ / สิ่งปฏิกูล กระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ที่เป็นเส้นทางขบวนแห่ ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการงานประเพณีแห่ของเมืองเชียงใหม่ ควรนำข้อเสนอดังกล่าวไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ และควรแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน อันจะนำไปสู่ภาพลักษณ์ความงดงามของวัฒนธรรมการแห่ให้อยู่คู่กับเมืองเชียงใหม่ เมืองแห่งวัฒนธรรมสืบไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดวงกมล ขาติประเสริฐ และรองศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ ผู้ที่ให้คำแนะนำ ให้แนวทางในการวิจัยจนสำเร็จลุล่วง และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงแรงงาน. (2550). รายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาลด้านการบริการจัดหางาน. กรุงเทพฯ: กองแผนงานและสารสนเทศ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน.
- ธนศวร์ เจริญเมือง. (2537). การเสนอแผนการจัดการอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมเมืองเก่าเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธাত্রี ใต้ฟ้าคุณ. (2552). Cultural Industry. กรุงเทพฯ: การจัดการทางวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอียรชยา อักษรดิษฐ์. หัวหน้าภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศิษย์เก่าคณะวิจิตรศิลป์รุ่นที่ 2. สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2554.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: มหิดล.
- บุญรักษ์ เตชะธีราวัฒน์. (2552). การศึกษาการยอมรับให้มีการจัดตั้งศูนย์กำจัดขยะครบวงจรในพื้นที่กลุ่มอำเภอแม่จันของชาวบ้านชุมชนเทศบาลตำบลจันจว้า จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เพียงจันทร์ ลิขิตเอกราช. (2535). การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว : กรณีศึกษางานมหกรรมไม้ดอกไม้ประดับในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มานพ มานะแซม. อาจารย์คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2554
- วิถี พานิชพันธ์. (2548). วิถีล้านนา สังคมและวัฒนธรรมปัจจุบัน. เชียงใหม่ : โชตนา.
- सानิตย์ บุญชู. (2527). การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์.
- David Wilcox. (1994). The Guide to Effective Participation. (Mimeographed). pp.2-4.
- Rogers, Everett M. (1962). Diffusion of innovations. New York: Free Press.